

Hoe voorkomen we dat we na de crisis terugvallen op ons oude productiesysteem?¹

Een praktische denkoefening

Bruno Latour (vertaald door Esmé Bosma en Marieke Hoogwout)

Misschien is het ongepast, om onszelf al ‘na de crisis’ voor te stellen, juist nu alle zorgmedewerkers, zoals het heet, ‘in de frontlinie’ staan, terwijl miljoenen mensen hun baan verliezen en terwijl veel rouwende families niet eens afscheid kunnen nemen van hun overledenen. En toch moeten we er nu voor vechten dat het economisch herstel, wanneer de crisis voorbij is, niet hetzelfde oude klimaatregime terugbrengt waartegen we, tot nu toe vrij tevergeefs, streeden.

De huidige gezondheids crisis is immers niet ingebed in een crisis - die zijn altijd van voorbijgaande aard - maar in een voortgaande, onomkeerbare, ecologische mutatie. Misschien hebben we genoeg geluk om de eerste ‘door te komen’, maar er is geen kans dat we uit de tweede komen. Ook al vinden de twee situaties niet op dezelfde schaal plaats, het is verhelderend om ze in relatie tot elkaar te bezien. Het zou een gemiste kans zijn om de gezondheids crisis niet aan te wenden om alternatieve manieren te verkennen waarop we de ecologische mutatie kunnen aangaan, zonder blinddoek om.

De eerste les van het coronavirus is ook de meest verbazingwekkende: het is in feite bewezen dat het mogelijk is, binnen een paar weken, een economisch systeem op pauze te zetten, overal ter wereld en tegelijkertijd; een systeem waarvan men zei dat het onmogelijk vertraagd of (ge)heroriënteerd kon worden. Tegenover elk argument die een ecooloog aanvoerde over het veranderen van onze levenswijze, stond altijd het tegengestelde argument dat de voortgang van de ‘trein der vooruitgang’ door niets kon worden gestopt ‘vanwege globalisering’. En toch is het juist dat geglobaliseerde karakter dat deze beruchte ontwikkeling zo fragiel maakt, zo geneigd om in plaats van versnellen juist te vertragen en met piepende remmen tot stilstand te komen.

Het zijn immers niet alleen de multinationals, of de handelsakkoorden, of het internet of de *tour operators* die de planeet globaliseren: elke entiteit op deze zelfde planeet heeft zijn geheel eigen manier om aan te haken aan alle andere elementen die gezamenlijk, tijdelijke composities vormen. Dit geldt voor de CO₂, dat de wereldwijde atmosfeer opwarmt door zich via de lucht te verspreiden; voor trekvogels die nieuwe vormen van griep meedragen; maar het geldt ook - zoals we ons weer pijnlijk realiseren - voor het coronavirus dat in staat is om ‘alle mensen’ te verbinden via ogenschijnlijk onschuldige hoestdruppeltjes. Ziektekiemen zijn, zodoende, super-globaliseerders: alsof het niks is, resocialiseren ze binnen enkele weken miljarden mensen!

Vandaar de ongelooflijke ontdekking: er zat al, in het wereldwijde economische systeem, en verborgen voor ons allemaal, een felrode noodknop met een grote roestvrijstalen hendel, die de staatshoofden één voor één konden overhalen om de ‘trein der vooruitgang’

¹ Dit opiniestuk werd op 30 maart 2020 gepubliceerd in het Franse [AOC](#) (Analyse Opinion Critique) en werd met toestemming van de auteur vertaald en [gepubliceerd door Vrij Links](#).

met gierende remmen tot stilstand te brengen. Waar in januari het gehoor aan de roep om een gemeenschappelijke wereld te erkennen – om met een bocht van 90 graden weer op de Aarde te landen - nog een illusie leek, wordt dat nu veel realistischer: iedere automobilist weet dat als je een kans wilt maken om door een plotselinge ruk aan het stuur uit de problemen te komen (zonder ergens tegenaan te knallen), het beter is om eerst af te remmen en langzamer te gaan...

Helaas wordt deze plotselinge pauze van het geglobaliseerde productiesysteem niet alleen door de ecologen als een geweldige kans gezien om hun programma om te landen op de Aarde te bevorderen. Globalisten, die in het midden van de 20e eeuw het idee hebben ontwikkeld om de ontsnappen aan de begrenzings van de planeet, zien het ook als een grote kans om nog radicaler te breken met de resterende barrières die hun ontsnapping aan de aarde in de weg staan. Het is een goede gelegenheid om zich te ontdoen van de rest van de verzorgingsstaat, het vangnet voor de armsten, wat er nog over is van regelgeving tegen vervuiling, en, nog cynischer, zich te ontdoen van al die boventalligen die de planeet bevolken.²

Laten we niet vergeten dat deze globalisten zich, zoals we moeten aannemen, heel goed bewust zijn van de ecologische mutatie, en dat al hun inspanningen van de laatste vijftig jaar erop gericht zijn om zowel klimaatverandering te ontkennen, als zelf de gevolgen ervan te ontwijken door bolwerken van privileges te bouwen, die ontoegankelijk moeten blijven voor diegenen daarbuiten. Ze zijn niet naïef genoeg om in de grote modernistische droom van ‘de vruchten van de vooruitgang’ te geloven, maar wat nieuw is, is dat ze openlijk bereid zijn om niet eens meer de illusie te wekken dat ze hierin geloven.³ Dit zijn degenen die zich dagelijks op *Fox News* laten horen, en die alle klimaatsceptische staten op de planeet besturen, van Moskou tot Brazilië, en van New Delhi tot Washington via Londen.

Wat de huidige situatie zo gevaarlijk maakt, zijn niet alleen de sterfgevallen die zich elke dag opstapelen- het is de algemene opschorting van een economisch systeem dat degenen die nog veel verder willen gaan in de vlucht van de planetaire wereld een kans biedt om ‘alles in twijfel te trekken’. We mogen niet vergeten dat wat deze globalisten zo gevaarlijk maakt, is dat ze noodzakelijkerwijs wel weten dat ze verloren hebben, dat hun ontkenning van de ecologische mutatie niet eeuwig door kan gaan, dat er geen enkele mogelijkheid is waarop hun ‘ontwikkeling’ nog verzoend kan worden met de verschillende planetaire begrenzings waarin de economie op een of andere manier ingepast moet worden. Dit maakt dat zij bereid zullen zijn om alles in het werk te stellen om voor de laatste keer, de omstandigheden te scheppen die hen in staat stellen om het nog iets langer vol te houden en zichzelf en hun kinderen te beschermen. De ‘stop van de wereld’, deze rem, deze onverwachte pauze, geeft hen de kans om sneller en verder te kunnen vluchten dan ze zich ooit hadden kunnen voorstellen.⁴ De revolutionairen van het moment zijn zij.

Dit is het moment waarop wij moeten handelen. Als er mogelijkheden voor hen zijn, zijn die er ook voor ons. Als alles tot stilstand is gekomen, kan alles worden bevroegd, verbogen, geselecteerd, gesorteerd, voorgoed onderbroken of juist worden versneld. Nu is de tijd om de balans op te maken. Wanneer er uit naam van gezond verstand van ons gevraagd wordt ‘Laten we de productie zo snel mogelijk hervatten’, dan moeten wij reageren met de kreet, “Geen sprake van!”. Het laatste wat we zouden moeten doen is precies herhalen wat we

² Zie Matt Stoller over ‘frenzied’ lobbyisten in de VS: “The coronavirus relief bill could turn into a corporate coup if we aren't careful”, *The Guardian*, 24 March 20

³ “[We don't live on the same planet](#)”.

⁴ Danowski, Déborah, and Eduardo Viveiros de Castro. *The Ends of the World* (Translated by Rodrigo Nunes). London: Polity Press, 2016.

eerder hebben gedaan.

Zo was er bijvoorbeeld een Nederlandse bloemenkweker op televisie, met tranen in zijn ogen, omdat hij enorme hoeveelheden kant-en-klare tulpen had moeten weggooien die hij door gebrek aan klanten niet meer per vliegtuig over de hele wereld kon versturen. Natuurlijk kunnen we niet anders dan met hem meevoelen, en het is alleen maar eerlijk dat hij wordt gecompenseerd. Maar toen de camera zich terugbewoog naar de tulpen die hij onder kunstlicht uit de grond laat groeien, alvorens ze af te leveren aan de vrachtvliegtuigen van Schiphol waar de kerosine uitregent, maakte het dat je je afvraagt: ‘Maar is het echt nodig om deze manier van het produceren en verkopen van dit type bloem te verlengen?’

Het een leidt tot het ander, en als we allemaal, voor onszelf, zulke vragen zouden gaan stellen, over alle aspecten van ons productiesysteem, dan zouden we efficiënte *onderbrekers van de globalisering* worden - net zo effectief, met miljoenen van ons, als het beroemde coronavirus dat op zijn eigen manier de planeet globaliseert. Wat het virus bereikt met kleine, bescheiden hoestdruppels die van mond tot mond sputteren - de opschorting van de wereldeconomie - kunnen wij onszelf beginnen voor te stellen via onze kleine onbeduidende gedragingen, die aan elkaar verbonden zijn: de opschorting van het productiesysteem. Als we ons deze vragen stellen, is het aan ieder van ons om ‘barrière-gebaren’ (*gestes-barrières*) te bedenken, niet alleen tegen het virus, maar tegen elk element van de wijze van productie dat we *niet* meer terug willen zien komen.

Kortom, het is niet langer een kwestie van het hervatten of het veranderen van een productiesysteem, maar van het loslaten van productie als het enige principe van onze verhouding tot de wereld.⁵ Het is geen kwestie van revolutie, maar van ontbinding, pixel voor pixel. Zoals Pierre Charbonnier laat zien: na honderd jaar socialisme dat zich louter beperkt tot de *herverdeling* van de opbrengsten van de economie, zal het nu misschien tijd worden om een socialisme uit te vinden dat de *productie zelf* uitdaagt.⁶ Onrechtvaardigheid gaat niet enkel over de herverdeling van de vruchten van de vooruitgang, maar over de manier waarop de planeet zelf *vruchtdragend* gemaakt kan worden. Dit betekent niet ont-groeien, of het enkel leven van de liefde of schoon water. Het betekent het leren om elk onderdeel van dit zogenaamde onomkeerbare systeem apart te nemen, een vraagteken te zetten bij elk van de vermeende onmisbare verbindingen, en dan steeds gedetailleerder te onderzoeken wat er wenselijk is, en wat er heeft opgehouden wenselijk te zijn.

Vandaar het grote belang om deze tijd van opgelegde tijd van opsluiting te gebruiken om te gaan *beschrijven* - eerst ieder voor zich, dan in een groep - waar we aan gehecht zijn; waar we klaar zijn om ons van te bevrijden; de kettingen die we willen herconstrueren en welke we, door middel van ons eigen gedrag, vastbesloten zijn te onderbreken. En wat de globalisten betreft, zij lijken een heel helder idee te hebben over wat zij na het herstel terug willen zien komen: in hetzelfde het ergste, fossiele brandstof-industrieën en reusachtige cruiseschepen als bonus. Het is aan ons om ze te confronteren met een lijst van tegenmaatregelen. Als miljarden mensen, in een maand of twee, in staat zijn om in een oogwenk te leren wat de nieuwe ‘*social distance*’ is, om afstand te bewaren om meer solidair te zijn, om thuis te blijven zodat de zorg niet overbelast raakt, dan is het ook makkelijk om je voor te stellen wat de transformerende kracht van deze nieuwe barrière-gebaren kan zijn tegen de terugkeer van hoe het was voor de

⁵ Zie Dusan Kazic, *Plantes animées- de la production aux relations avec les plantes*, thèse Agroparitech, 2019.

⁶ Pierre Charbonnier, *Abondance et liberté. Une histoire environnementale des idées politiques*. Paris: La Découverte, 2020.

crisis, of nog erger, tegen een nieuw pak slaag van degenen die voorgoed aan de aantrekkingskracht van de Aarde willen ontsnappen.

Aangezien het altijd goed is om een betoog te koppelen aan praktische oefeningen, zou ik lezers willen uitnodigen om deze kleine vragenlijst te beantwoorden. Het zal des te nuttiger zijn als het gestoeld is op daadwerkelijk beleefde persoonlijke ervaringen. Het gaat er niet enkel om om een mening te geven die in je gedachten opkomt, maar om een situatie te beschrijven en misschien uit te breiden met een klein onderzoek. Pas daarna, als je jezelf de middelen geeft om de antwoorden te combineren om daarmee een compositie te maken - een landschap dat wordt gemaakt door de overlappingsen van beschrijvingen - kom je tot tastbare en concrete politieke expressie – maar niet eerder.

Let op: dit is geen vragenlijst, het is geen enquête. Het is een hulpmiddel voor zelfbeschrijving (*auto-description*).⁷

Laten we gebruik maken van de gedwongen schorsing van de meeste activiteiten om de inventaris op te maken van de activiteiten die we niet terug zouden willen zien komen, en van de activiteiten die we daarentegen wel graag zouden willen zien ontwikkelen.

Beantwoord eerst individueel, dan collectief de volgende vragen:

Vraag 1: Welke activiteiten zijn nu geschorst die u niet meer zou willen hervatten?

Vraag 2: Beschrijf (a) waarom deze activiteit voor u schadelijk/ overbodig/ gevaarlijk/ inconsistent lijkt; (b) hoe de verdwijning/schorsing/vervanging ervan andere activiteiten waar u de voorkeur aan geeft gemakkelijker/consistenter zou maken? (Schrijf een aparte paragraaf voor elk van de in vraag 1 genoemde antwoorden).

Vraag 3: Welke maatregelen beveelt u aan om ervoor te zorgen dat werknemers/werknemers/actoren (*agents*)/aannemers die de door u verwijderde activiteiten niet langer kunnen voortzetten, worden gefaciliteerd bij de overgang naar andere activiteiten?

Vraag 4: Welke van de nu geschorste activiteiten wilt u ontwikkelen/hervatten of welke zouden opnieuw uitgevonden moeten worden?

Vraag 5: Beschrijf (a) waarom deze activiteit u positief lijkt; (b) hoe het andere activiteiten die uw voorkeur hebben gemakkelijker/meer harmonieus/consistent maakt; en (c) helpt bij het bestrijden van activiteiten die u ongeschikt acht (maak een aparte paragraaf voor elk van de antwoorden die in vraag 4 worden genoemd).

Vraag 6: Welke maatregelen beveelt u aan om werknemers/werknemers/actoren/ondernemers te helpen bij het verwerven van de capaciteiten/middelen/inkomsten/instrumenten om deze activiteit over te nemen/te

⁷ Deze zelfbeschrijving bouwt voort op de procedure in de nieuwe '*ledgers of complaints*' zoals voorgesteld in Bruno Latour, *Down to Earth: Politics in the New Climatic Regime*. Cambridge, UK: Polity Press, 2018, en daarna ontwikkeld met het consortium [Où atterrir](#).

ontwikkelen/uit te vinden?

(Zoek daarna een manier om uw beschrijving te vergelijken met die van andere deelnemers. Door de antwoorden samen te brengen en vervolgens over elkaar heen te leggen, moet geleidelijk aan een landschap van lijnen van conflicten, allianties, controverse en oppositie worden getekend).